

УДК 37(477)(09)

О.В. Перетяцько
*Сумський державний
педагогічний університет*

**ВПЛИВ ІДЕЙ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ
(1890 – 1916 рр.)**

У статті здійснено аналіз процесу теоретичного вивчення ідей реформаторської педагогіки та її впливу на якісне оновлення української педагогічної теорії і практики у 90-х роках XIX століття – 1916 році.

In this article conditions and ways of application of theoretical reformation concepts to the specific national innovative projects at the end of XIX – the beginning of XX centuries have been studied.

У „Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” наголошується, що конкурентний вихід української освіти на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародної співпраці, інтеграція в міжнародний освітній простір є стратегічним завданням національної освітньої політики.

Радикальна модернізація української освіти, необхідність якої обґрунтована у Доктрині, можлива лише за умови неперервного інноваційного пошуку, тобто процесу оновлення і вдосконалення теорії і практики освіти, який оптимізує досягнення її мети. Особливо цінним для освітян є вивчення і систематизація вітчизняних і зарубіжних механізмів інноваційного педагогічного пошуку в історичному аспекті. Це дозволяє порівняти рівень інноваційних проектів минулого та сучасності, віднайти в історико-педагогічному процесі раціональні шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу, які можна використовувати під час реформації сучасної української школи. Дослідження механізмів системного використання зарубіжного педагогічного досвіду в українській педагогічній теорії і практиці в історичному аспекті сприятимуть також активному входженню сучасної української школи до європейського і світового освітнього просторів.

У цьому контексті найбільший інтерес становлять педагогічні концепції і практичний досвід представників реформаторської педагогіки, які можна вважати теоретичною та емпіричною основою розвитку зарубіжних і вітчизняних педагогічних інновацій кінця XIX – початку XX ст. Процеси теоретичного осмислення, творчого розвитку та популяризації ідей реформаторської педагогіки сприяли розробці вітчизняних освітніх проектів і запровадженню їх у широку шкільну практику.

Провідні аспекти генезису реформаторської педагогіки в різних країнах досліджувалися у працях О.Н. Арініної, Б.М. Бім-Бада, Н.В. Вейкшан, Г. Васьковича, Б.Л. Вульфсона, Л.Н. Гончарова, О.Н. Джуринського, В.П. Кравця, О.А. Кузнєцова, А.І. Піскунова, О.Ю. Рогачової, О.В. Сухомлинської та ін. Педагогічні ідеї, концепції окремих реформаторів розглядали Н.В. Абашкіна, Г.О. Головка, О.А. Грива, А.В. Гурєва, Д.М. Луканов, Т.Д. Лутаєва, Т.М. Петрова та ін. У працях згаданих авторів подані спільні і специфічні для реформаторських педагогічних теорій ознак. Серед перших – розуміння мети своєї діяльності як виховання самостійних, ініціативних, висококваліфікованих робітників і керівників підприємств, які вміють творчо використовувати набуті знання в практичній діяльності, швидко адаптуються до нових соціальних вимог; перетворення школи на розвивальне середовище, яке є невід’ємною частиною соціуму; спрямування навчально-виховного процесу на особистість дитини, бачення її найвищою цінністю. Специфіку теоретичних положень реформаторської педагогіки, як показано у працях цих дослідників, зумовлювало використання певних поліконцептуальних філософських і психологічних теорій. Відзначимо, що недостатньо вивченими залишаються питання популяризації і творчого розвитку ідей представників реформаторської педагогіки в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

У статті спробуємо охарактеризувати процес теоретичного осмислення ідей реформаторської педагогіки та їх вплив на якісне оновлення вітчизняної педагогічної теорії і практики у 90-х рр. ХІХ ст. 1916 р.

Слід зазначити, що інтерес до прогресивних педагогічних ідей зарубіжної школи активізувався в Україні з 90-х років ХІХ ст. Першою формою вивчення ідей реформаторів стали переклади творів Е. Демолена, Т. Циглера, А. Лая, Е. Меймана, Е. Геккеля. Майже водночас з перекладами з’явилися публіцистичні праці вітчизняних авторів, присвячені вивченню зарубіжного прогресивного педагогічного досвіду. Так, у період з 90-х років ХІХ століття до 1905 – 1907 років у педагогічній періодиці були опубліковані праці В. Анрі, А. Віреніуса, К. Победоносцева, Ф. Матвєєва, П. Міжуєва, А. Шварца, І. Янжула, Є. Лозинського, Ф. Ерісмана, Я. Мора, в яких містилися опис та аналіз стану та тенденцій розвитку зарубіжної педагогічної теорії, проблем розвитку освітніх систем окремих країн, дидактичних та методичних аспектів зарубіжної шкільної практики.

Автори праць, присвячених проблемам модернізації освітніх систем країн західної Європи і Північної Америки, намагалися здійснити ґрунтовний аналіз

фактів, які могли становити інтерес для вітчизняних педагогів. Серед них – особливості організації початкової та середньої освіти окремих країн, розвиток сільськогосподарської і технічної освіти, характеристика навчальних закладів нових типів („нові школи”, фребелівські будинки, трудові школи та ін.), недержавне шкільництво. Відзначимо, що у згаданих працях наведені статистичні відомості, порівняння, пропозиції щодо необхідності застосування прогресивних зарубіжних ідей у вітчизняній педагогічній практиці. Зокрема у розділі „Критика і бібліографія” журналу „Вестник воспитания” за 1899 рік (№ 6) наголошується на тому, що саме „реформатори проголосили нові принципи виховання, які похитнули вікові опори школи, довели необхідність оновлення освітньої системи”. П. Капніст обґрунтовував необхідність дослідження зарубіжного педагогічного досвіду як „небездумного повторення, а, по-перше, з метою використання чужого досвіду для перевірки власних спостережень у себе вдома, з метою навчитись правильно виділяти те, що становить у справі виховання національні особливості школи, від того, що ... є необхідною основою кожної наукової школи, а по-друге, вивчення шкільного питання інших країн, що позбавить нас необхідності повторення тієї кількості дослідів та експериментів, яку вже здійснили школи інших країн і результати яких уже відомі”.

Популярність ідей реформаторів і розуміння необхідності вивчення їхнього досвіду стали причиною широкого обговорення у пресі їхніх педагогічних концепцій. Зокрема протягом 90-х років XIX ст. з'явилися праці В. Анрі, А. Віреніуса, в яких висвітлювались погляди представників експериментальної педагогіки. Так, метою написання статті В. Анрі „Сучасний стан розвитку експериментальної педагогіки, її методи і завдання” (1899) стало бажання „зацікавити практиків останніми досягненнями зарубіжної педагогічної науки”. Автор приділив увагу меті і завданням експериментальної педагогіки; опису методів та засобів, які є в її арсеналі; умовам, що необхідні для здійснення педагогічного експерименту [1]. Про педагогічно-психологічні лабораторії доктора Фердинанда Вундта (Відень) та значення лабораторних досліджень дитячої психіки в межах експериментальної педагогіки для розвитку педагогічної науки йшлося у статті „Про педагогічно-психологічні лабораторії” невідомого автора”. Так, у статті наголошувалось: „Ці лабораторії мають на меті сприяння розвитку педагогічної науки, розв'язання питань, присвячених шкільній справі, за допомогою широкого застосування новітніх наукових методів дослідження”.

У той час широкою популярністю користувалися наукові праці

Е. Демолена, про що свідчать численні рецензії та відгуки на них, які друкувалися у журналах „Русская школа” (1898), „Журнал Министерства народного просвещения” (1907), інших виданнях. Так, докладне ознайомлення з новими типами навчальних закладів Англії та порівняння їх із французькими, подане у працях Е. Демолена, сприяє, на думку І. Аралова, „дійсному оновленню сфери шкільної справи відповідно до реальних вимог життя як окремих громадян, так і країни в цілому” [2, 152].

На наш погляд, поява великої кількості публікацій із проблем прогресивного розвитку зарубіжної педагогічної теорії і практики сприяла зростанню загального інтересу до ідей реформаторської педагогіки. Опис здобутків зарубіжної педагогічної теорії і практики, порівняння педагогічного досвіду різних країн були спрямовані на необхідність практичного застосування прогресивних зарубіжних ідей у вітчизняній школі. „Відомості інших країн мають стати підґрунтям для розв’язання вітчизняних проблем”, наголошував О. Музиченко у статті „На шляху демократизації школи” [5, 19]. О. Павлович у рецензії на статтю Ф. Матвєєва „Ручна праця або слайд як предмет викладання в елементарній школі” наполягав на необхідності введення різних видів ручної праці до програми вітчизняної початкової школи [6, 113]. П. Міжуєв у нарисі „Погляд на діяльність національної асоціації розповсюдження технічної та реформи середньої освіти в Англії” – на необхідності якісних змін у відповідних ланках вітчизняної освітньої системи як запоруки економічного розвитку країни [4, 246].

Перші спроби наукової систематизації зарубіжних педагогічних теорій та оригінального аналізу педагогічних концепцій реформаторів з’явилися протягом 1905/07 – 1917 років. Пояснення причин звернення вітчизняних дослідників до здобутків зарубіжного шкільництва містяться в публікаціях журналу „Світло” за 1910 – 1912 рр. Так, у статті „Націоналізація дошкільного виховання” С. Русова зауважувала, що „бажано було б дуже зробити хоч десь на Україні спробу в родинному житті українськими засобами провести найкращі сучасні педагогічні ідеали, виховати розумну працювиту дитину, не одірвану від свого народу, а навпаки пов’язану з ним пошаною до всього свого” [8, 22]. А. Курілас ознайомлення з вищими селянськими школами Данії пов’язував з необхідністю усвідомлення того факту, що „культурній вищості данського мужика від нашого перший завдячує своїм вищим школам”. „Чи не піти і нам слідом данців?” – наголошував автор, відзначаючи, що головне завдання вітчизняної школи – „ширити між народом справжню просвіту” [3, 59]. „У нас тільки ще починають говорити за те значіння, яке має мистецтво

в житті дитини, а за кордоном це питання вже вийшло з теоретичного становища і починає переходити в життя в конкретних формах”, – зазначає Є. Чарнолуська у статті „Мистецтво в школі” [10, 29].

Яскравим прикладом описово-аналітичного дослідження педагогічної теорії Г. Кершенштейнера стала монографічна праця О. Обухова „Народна освіта в Мюнхені” (1909). Вона з’явилася як результат листування педагога з Кобиляків, що на Полтавщині, із видатним німецьким реформатором та внаслідок поїздки першого до Мюнхена. У творі О. Обухова йшлося про провідні теоретичні ідеї Г. Кершенштейнера, наводилися плани організації народного шкільництва, програми навчання в початкових школах Мюнхена, характеристика методики організації навчального процесу цих шкіл тощо. Заслужують на увагу роздуми О. Обухова про майбутнє вітчизняної школи, які супроводжують аналіз педагогічних новацій мюнхенських початкових шкіл: „Для нас, тих, хто лише мріє про загальну доступність освіти, важко уявити, що є країни, де майже все населення набуває освіти... І не тільки ми маємо заздрити Мюнхену, але і вся Німеччина, і вся Європа, Америка”.

Аналіз публікацій українського педагогічного журналу „Світло” (1910 – 1914) свідчить про кількісне збільшення досліджень проблем зарубіжної педагогічної теорії і практики, застосування їх авторами широкого кола методів порівняльного аналізу. Яскравим прикладом використання діахронного методу у порівняльному аналізі є стаття С. Русової „Ж.-Ж. Руссо”, в якій авторка здійснює аналіз діяльнійшої (трудої) школи через порівняння поглядів представників трудової школи (від Ж.-Ж. Руссо до А. Фер’єра) з ідеями вітчизняних філософів Г. Сковороди та Л. Толстого: „Їх споріднює гуманізм, постійне спрямування до волі, незалежності”.

У цей час з’являються спроби систематизації прогресивних зарубіжних педагогічних теорій. Так, О. Музиченко в результаті багатокритеріального аналізу подав класифікацію німецьких педагогічних течій. П. Соколов, учитель Катеринославської семінарії, у монографії „Історія педагогічних систем” (1913) не тільки пропонує авторську класифікацію зарубіжних педагогічних теорій, а й визначає тенденції розвитку світової педагогічної думки, приділяє увагу аналізу поглядів їх представників. С.А. Ананьїн у монографії „Інтерес у вченні сучасної психології і педагогіки” (1913) систематизував зарубіжні педагогічні теорії пізнавального інтересу. Слід зазначити, що коло наукових інтересів згаданих авторів становлять також переклади праць реформаторів, історичний аналіз розвитку зарубіжних освітніх систем, порівняльний аналіз

концептуальних положень представників прогресивних педагогічних течій, виклад статистичних даних тощо. Без сумніву, такі праці сприяли популяризації прогресивних зарубіжних педагогічних ідей, їх активному вивченню вітчизняними педагогами, формуванню позитивного ставлення до них педагогічної громадськості.

Так, С. Русова, одна з найвидатніших представників цієї громадськості, у статті „Нова школа” (1914) закликала вітчизняне вчительство ознайомитись із зарубіжними педагогічними концепціями (насамперед, з методом О. Декролі) і на цьому ґрунті самостійно розвивати свій педагогічний метод [9, 12]. Заклик до творчого переймання досвіду канікулярних колоній Франції, Данії, Австрії, Англії звучить у її статті „Французькі літні колонії для школярів” (1914). Насамперед, вона наполягала на можливості використання цього досвіду у роботі з дітьми нормального фізичного розвитку.

У статті С. Русової „Ідейні підвалини школи” (1913) окреслення характеру майбутньої української школи, яка повинна «вбирати у себе усі прогресивні погляди закордонних реформаторів, але одночасно будувати свою нову форму на національному ґрунті, відповідаючи на перші потреби краю, на національні вимоги люду», здійснювалось на основі поглядів Г. Кершенштейнера, С. Редді, С. Фора, О. Декролі. Українська освітянка відзначала, що, „єднаючи своє і чуже, може вона (українська національна школа) дати новий тип школи, що відповідатиме найкращим поступовим педагогічним принципам, але разом з цим не розірве живого зв'язку з народним життям, з характерними рисами нашого культурного розвитку і громадського життя” [7, 33].

Про розвиток творчих підходів до вивчення і подальшого розвитку ідей зарубіжної педагогічної теорії і практики свідчать дослідження Я. Чепіги 1912 – 1913 рр. У працях „Сугестія і педагогіка” (1912), „Страх і кара” (1912), „Самовиховання вчителя” (1913), „Увага і розумовий розвиток дитини” (1913), „Національність і національна школа” (1913), „Читання з поясненнями в сучасній школі на Вкраїні” (1913) прогресивні погляди реформаторів не тільки були докладно вивчені, поглиблені, творчо опрацьовані, а й набули авторського розвитку. Так, у статті „Сугестія і педагогіка” автор розмірковував про сутність головного принципу педоцентризму. Зокрема він закликав „шанувати в дитині дитину”, тобто думати про дитину ліпше, ніж вона є, не докоряти їй, здобувати любов і пошану ласкою до дітей. Яскравим доказом оригінальності наукових роздумів Я. Чепіги є визначення ним мети власного дослідження „Страх і кара” як висвітлення „користі і шкоди почуття страху у вихованні та розвитку дитини на основі аналізу її „педагогічного прикладання”, „користуючись при цьому по

зможі здобутками науки” [12, 15].

Прикладом глибокого розвитку прогресивних зарубіжних педагогічних ідей та їх пристосування до освітніх потреб українського народу є „Проект української школи”, створений Я. Чепігою у 1913 році та надрукований у журналі „Світло”. Зокрема у проекті відзначалося: „Школа повинна бути нормальним продовженням сім’ї, відповідно до економічних і соціальних умов життя і при цьому обов’язково природно з’єднаною з народом” [12, 15]. Аналіз „Проекту української школи” свідчить про творче використання автором, навіть якщо немає посилань на праці реформаторів, таких методологічних принципів реформаторської педагогіки: народність виховання, трудовий принцип навчання і виховання, соціалізація шкільного життя, індивідуалізація навчання і виховання.

Не маючи змоги висвітлити у межах статті всі наукові праці даного періоду, присвячені вивченню прогресивного зарубіжного педагогічного досвіду, зазначимо, що протягом 1890 – 1916 рр. відбувалась активізація теоретичного вивчення ідей реформаторської педагогіки, яка обумовила не тільки творчий розвиток реформаторських ідей у вітчизняній педагогіці, а й розробку вітчизняних педагогічних теорій і проектів.

Таким чином, вивчення процесу теоретичного осмислення ідей реформаторської педагогіки та їх впливу на якісне оновлення вітчизняної педагогічної теорії і практики у 90-х років XIX ст. – 1916 р. дозволяє стверджувати, що в Україні ідеї реформаторів творчо використовувались як підґрунтя для створення власних оригінальних педагогічних проектів, пристосованих до соціально-економічних особливостей країни і традицій вітчизняного шкільництва, і трансформувалися у такі проекти.

У досліджуваній період процес теоретичного осмислення ідей реформаторської педагогіки вітчизняними науковцями сприяв висуненню нових вимог до професійної підготовки українського вчителя. Насамперед, з’явилась потреба у формуванні інноваційного потенціалу українського вчителя. Цей потенціал становить сукупність особистісних характеристик педагога, що зумовлює готовність до вдосконалення педагогічної діяльності, та наявність внутрішніх засобів, які можуть цю готовність забезпечити.

Серед засобів формування інноваційності українського вчителя слід назвати:

- збільшення суми професійних знань, зокрема у сфері прогресивної зарубіжної педагогічної теорії і практики;

- підвищення рівня мотивації вчителя до участі в інноваційних процесах;
- розвиток професійно особистісних рис педагога.

Отже, в кінці XIX – на початку XX століть ідеї реформаторської педагогіки відіграли роль важливої умови й одночасно засобу формування вітчизняної педагогічної теорії і практики, збагачення інноваційного потенціалу українського учителя.

На нашу думку, звернення до прогресивного зарубіжного педагогічного досвіду на сучасному етапі розвитку української школи є необхідною умовою її поступального розвитку, що забезпечить успішне входження України в європейський і світовий освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анри В. Современное состояние экспериментальной педагогики. Ее методы и задачи // Вестник воспитания. – 1899. – Апрель. – С. 88.
2. Аралов Игн. К. Победоносцев как педагог // Журнал Министерства народного просвещения. – 1907. – Октябрь. – № 444.
3. В інородчеській комісії // Світло. – 1914. – Лютий. – Кн. 6. – С. 56 – 62.
4. Мижувев П.Г. Очерк развития и современного состояния среднего образования в Англии // Русская школа. – 1897. – Апрель. – С. 108 – 247.
5. Музыченко А.Ф. На пути к демократизации школы // Русская школа. – 1907. – № 7 – 8. – С. 1 – 22.
6. Павлович О., Матвеев Ф. Ручной труд или слайд как предмет преподавания в элементарной школе // Русская школа. – 1890. – № 4. – С. 112 – 115.
7. Русова С. Ідейні підвалини школи // Світло. – 1913. – № 8. – С. 32 – 34.
8. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання // Світло. – 1910. – № 1. – С. 15 – 22.
9. Русова С. Нова школа: Республіка молоді в Америці // Світло. – 1914. – № 7 – 8. – С. 10-14.
10. Чарнолуська Є. Мистецтво в школі // Світло. – 1912. – № 1. – С. 29 – 34.
11. Чепіга Я. Проект української школи // Світло. – 1913. – № 1. – С. 18 – 33.
12. Чепіга Я. Страх і кара // Світло. – 1912. – Березень – лютий. – С. 12 – 32.

УДК 37.013(091)410

М.Ю. Рисіна, В.І. Сенчуріна

*Сумський державний
педагогічний університет*

ГОЛОВНІ ДЖЕРЕЛА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ СІМЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Відкритість сучасного українського суспільства, розширення діапазону спілкування з іншими народами, повернення України на міжнародний шлях розвитку світової цивілізації дають можливість національній системі виховання збагатитися кращими здобутками